

Edebiyat ve Kültür
Araştırmaları Dergisi

Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2022

Araştırma Makalesi

XVII. Yüzyılda Gelenek Yıkıcı Bir Şair Olarak Bosnalı Sâbit

Ali Budak

Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr., Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-9880-7958

alibudak@yeditepe.edu.tr

Budak, Ali "XVII. Yüzyılda Gelenek Yıkıcı Bir Şair Olarak Bosnalı Sâbit". *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2.2 (Kış 2022): 22-37.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.22>.

Geliş Tarihi: 30.08.2022 / Kabul Tarihi: 25.11.2022 / Yayımlanma Tarihi: 30.12.2022

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

XVII. Yüzyılda Gelenek Yıkıcı Bir Şair Olarak Bosnalı Sâbit

Ali Budak

Özet

XVII. yüzyılın ortasında Bosna'nın Uziçe kasabasında dünyaya gelmiş olan Sâbit, kendisine özgü üslup denemeleri yaparken, erken bir dönemde klasik Türk edebiyatına farklı açılar da kazandırmıştır. Sâbit, hayata kendi penceresinden baktığı birçok gazelinde sık sık halk deyiş ve söyleyişlerine yer vermiş, bu arada, son derece bilinçli bir şekilde çiğ, kaba ve zevksiz mısralar da meydana getirmiştir. Fakat o asıl gelenek yıkıcılığını sıra dışı mesnevilerinde göstermiştir. *Zafernâme* adlı eserinde Kırım Hanı Selim Giray'ın Perkop'ta Rus ve Leh ordularına karşı kazandığı zaferi destanlaştırmış; *Derenâme* ve *Berbernâme* adlı mesnevilerinde ise yerel hayatın o güne kadar edebî eserlerde hemen hiç ele alınmamış cinsel içerikli konularını açık bir realizmle gözler önüne sermiştir. Sâbit, *Amrû'l-Leys*'inde bir hükümdarla bir sipahi arasında geçen ilginç konuşmaları, yarım kalmış *Edhem ü Hü mâ'*sında da Belh şehrinde sakalık yapan Edhem adındaki gencin hükümdarın kızı Hü mâ'ya duyduğu umutsuz aşkı konu edinmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bosnalı Sâbit, gelenek yıkıcılık, *Derenâme*, *Berbernâme*, *Zafernâme*, *Amrû'l-Leys*, *Edhem ü Hü mâ'*.

Abstract

Bosnian Sâbit as a Tradition-Breaking Poet in the 17th Century

While Sâbit, born in Bosnian town of Uziçe in the middle of the 17th century, was experimenting in his own style, brought different aspects to classical Turkish literature in an early period. Sâbit often tended to use folk sayings and expressions in his ghazals, which he looked at the life completely from his own perspective, and created raw, vulgar and unappealing verses in a very conscious way. However, he showed his main destructiveness in his extraordinary masnavis. In his *Zafernâme*, he legendized the victory of Selim Giray, the Crimean Khan, against the Russian and Polish army in Perkop; in his masnavis named *Derenâme* and *Berbernâme*, he revealed the sexually explicit issues of local life realistically which was almost never handled in literary works until that time. In *Amrû'l-Leys*, Sâbit talked about the interesting conversations between a ruler and cavalrman and in his unfinished *Edhem ü Hü mâ'*, he talked about the

hopeless love of a young man named Edhem, who was a water-bearer in the city of Belh, for Hümâ, the daughter of the ruler.

Keywords: Bosnian Sâbit, breaking tradition, *Derenâme*, *Berbernâme*, *Zafernâme*, *Amrû'l-Leys*, *Edhem ü Hümâ*.

Giriş

Sâbit, klasik Türk edebiyatının üslup sahibi şairleri arasında sayılmaktadır. Onun üslubunun en önemli özelliği ise, çok yönlülüğü ve çeşitliliğidir. Sâbit, bir taraftan din içerikli şiirin uhrevi yüksekliklerinde süzülürken bir taraftan da son derece realist bir hayatın en alt tabakalarında dolaşabilmiş; dahası, bu ayrı dünyaların söyleyişlerini eserlerine başarıyla yansıtabilmiştir. Çok az şairde görülebilen geniş renk yelpazeli bu salınışıyla da Sâbit, XVIII. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar uzanan yaklaşık 150 yıllık dönemin etkili şairleri arasına girmiştir.¹

Hayatı

Asıl adı Alaeddin Ali olan Sâbit, XVII. yüzyılın ortasında Bosna'nın Uziçe kasabasında dünyaya gelmiştir. Müftü Halil Efendi'den ilk derslerini alarak başladığı tahsilini Kaptan-deryâ Seydizâde Mehmed Paşa'nın himayesinde İstanbul'da tamamlamış, 1678'den itibaren de müderrislik ve kadılık vazifeleriyle hayata atılmıştır. 1692'de Tekirdağ müftülüğüne tayin edilmiş, bu sırada Rüstem Paşa Medresesi'nin müderrisliğini de yapmıştır. Aralıklarla Saraybosna, Konya ve Diyarbakır mevleviyetlerinde de bulunmuş olan şair 5 Eylül 1712'de İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur.²

1. Edebi Mirası

Bosnalı Sâbit, edebi miras olarak ardında bir *Dîvân* ile *Zafernâme*, *Derenâme*, *Berbernâme*, *Amrû'l Leys*, *Edhem ü Hümâ* adlarında küçük hacimli beş mesnevi bırakmıştır.³ *Sâbit Divanı*'nda da biri mi'raciye, ikisi na't, diğerleri medhiye olmak üzere 42 kaside, altısı müzeyyel 361 gazel, üç tahmîs, 44 tarih, iki terciibend, 45 kıta, 24 rubâî, 182 müfred ve beş lugaz yer almaktadır.⁴ Sâbit'in *Divan*'ındaki kasideler içinde ramazaniyye nesibli iki na'tı ve özellikle bir mi'raciyyesi çok beğenilmiştir.⁵

¹ Sâbit'e ve şiirine dair görüşler için bk. Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. İKÜ Yayınevi, 2016, s. 434-438, Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, İst., MEB, 1983, s. 677-679. Ayrıca, 18. yy başlarından 19. yy ortalarına kadar uzanan yaklaşık 150 yıllık döneme 'Sâbit devri' denilebileceğine dair bir değerlendirme için bk. Ali Emre Özyıldırım, "Sâbit'in Türk Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bazı Sorular", *Türkbilig*, 2012/23, s.1.

² Sâbit'in hayatı ve sanatı hakkında ayrıntı için bk. Turgut Karacan, "Sâbit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 35, s. 349-350.

³ Sâbit'in bütün eserlerinin kendisi tarafından yazılmış nüshaları Azerbaycan İlimler Akademisi'nde bulunmaktadır: Asiye Mehmedova, *Alaeddin Sâbit'in Otofraf Külliyyatı*, Azerbaycan SSR El Yazmaları Fondu, Bakü 1961, nr. M-25/9942.

⁴ Sâbit Divanı'nın karşılaştırmalı yayını yapılmıştır: Bosnalı Alaeddin Sâbit, *Divan*, Haz. Turgut Karacan, Sivas 1991, Samsun 1997. Şairden yapılan alıntılarda bu çalışma esas tutulmuştur.

⁵ Bu şiirlerle ilgili ayrıntı için bk. Latif Yardım, *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı'nda Dinî Muhtevaî Kasideler*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

1.1. Renkli Bir Mi'râciye

Sâbit, söz konusu mi'râciyesini, o mübarek gecenin olağanüstü gökyüzü belirtilerini bir bir sayarak başlatmış, Hz. Peygamber'i ve mucizelerini anlatarak sürdürmüştür. Sonrasında da Burak isimli bir bineğin gönderilmesinden Mescid-i Aksâ'ya ve Sidre'ye uzanan yolculuğa kadar bütün Miraç olaylarını çok parıltılı tasvirlerle adeta canlandırmıştır. Sâbit, Hz. Muhammed'in Cebrail'den ve Burak'tan ayrılarak Refref'le en yüksek makama ulaşması anını da hayli sanatlı mısralarla yansıtmıştır:

Burâk-ı âsumânpeymâ da kaldı türktâzından
 Degül zîrâ atı oynadı ol sahrâ-yı bîhemtâ
 O dem 'izâz ile Refref gelüp hizmet yanaşdırdı
 Felek gibi o mihr-i hüsne itdi sînesin me'vâ
 Anunla sad hezârân perde geçdi nûr u zulmetden
 Kalup Refref de âhir gitdi Ahmed yeke vü tenhâ
 İrişdi bir yere kim şey cihet yok çâr unsur yok
 Zemûn ü âsumân nâbûd ü 'arş ü ferş nâpeydâ
 Ne evvel var ne âhir bir garîb âlemdir ol âlem
 Lisân ü sem' ü nutk u 'akl ü fehmin nâmı yok kat'â (K.1/87-91)⁶

Sâbit, 1710-1711 yıllarında Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Deli Petro'ya karşı kazandığı Prut Savaşı'na tarih düşürdüğü bir kasidesiyle de özgünleşmeye çabalamıştır.

1.2. Yeni Bir Tarih Bilinci

Sabit bu kasidesinde, belli belirsiz de olsa eskisinden farklılaşmaya başlamış yeni bir tarih bilincini ortaya koymakta gibidir. Zaferin padişahı III. Ahmed'i, kahramanlıklarıyla öne çıkmış ataları büyük Osmanlı sultanlarına benzeterak alkışlamıştır. Böylece Sâbit, şiirde Bâkî ve Fuzûlî gibi, tarihte de Sultan Murad, Sultan Selîm, Sultan Bayezid ve Sultan Süleyman'ı devrin yeni gurur zirveleri olarak önermiştir:

Deste-i miftâh-ı feth ü nusreti güller gibi
 Kabza-i hünkâra teslîm itdiler hançer gibi
 Tâcpîrâ-yı Hümâ-sorguc ki çeşm-i rûzgâr
 Görmedi perr-i hümâyûnundaki zîver gibi
 Hüsrev-i sîmurghaşmet kim sezâ-yı iftihâr

⁶ Gökleri kateden Burak da koşamaz/cevelan edemez oldu. Çünkü o benzersiz sahra, atın dolaşacağı bir yer değil. O sırada Refref saygıyla geldi, hizmete durdu. O güzellik güneşine göğsünü felek gibi sığınak etti. Onunla yüz bin karanlık ve aydınlık perdesini geçti. Refref de (orada) kalıp sonunda Ahmet tek başına devam etti. Öyle bir yere geldi ki altı yön, dört unsur yok. Yeryüzü, gökyüzü yok, arş ile ferş sanki hiç yaratılmamış gibi. Ne başlangıç var ne son. Bir garip âlemdir o âlem. (Orada) dilin, işitmenin, konuşmanın, aklın ve kavrayışın adı kesinlikle/asla yok

Telli bin serhengi var 'Ankâ-yı zerrînper gibi
 Tâzelikte hem kemânkeş hem tûfengendâzdur
 Hazret-i Sultân Murâd-ı Kahramân-manzar gibi
 Dîn ü devlet gayretin çekmekde bîenbâzdur
 Hazret-i Sultân Selîm-i saltanatperver gibi
 Pâdişâh-ı müttakî sultân-ı tâ'atpîşedür
 Kutb-ı 'âlem Bâyezîd-i ma'deletgüster gibi
 Nazm-ı ahvâl-i re'âyâsile pürendîşedür
 Garka-i rahmet Süleymân Han-ı Dârâder gibi (T. XLIII/1-6)⁷

Sâbit, şiirinde, alışageldiği üzere, Dârâ'nın, Rüstem'in, Behram'ın ve İskender'in adlarını da anmakla birlikte, asıl olarak Sultan III. Ahmed'i muzaffer atalarının izinde yeni bir kahraman olarak değerlendirmiştir:

Sâbit'in biraz mahcup da olsa bu anlayışında aynı sırda gelişmeye başlayan halk savaş şiirlerinden yüksek zümre edebiyatına aksetmiş birtakım esintilerin payı bulunduğu ileri sürülmektedir.⁸ Sâbit kasidesinde savaşı ve savaş aletlerini betimlerken de diğer şairlerden epeyce ayrılmıştır:⁹

Sâbit, gazellerinde de tabiata ve hayata bakışta kendince bazı yenilikler ortaya koymuştur.

1.3. Sosyal İçerikli Gazelleri

Sâbit'in gazellerinin hemen dikkati çeken özellikleri çok zaman halkça deyiş, söyleyiş ve yönelişlerle yüklü oluşlarıdır.¹⁰ Şair, böylece onlara kolayca sosyal derinlikler de kazandırmıştır. Günlük tabirler ve atasözleriyle birlikte söz oyunları, bilhassa tezatlar ve cinaslar da Sâbit'in şiirlerinin en esaslı ve en belirleyici unsurları halini almışlardır:

⁷ Fetih ve nusret anahtarının destesini tıpkı gül demeti gibi Hünkârın eline hançer gibi teslim ettiler.

Zamanın gözü Hünkârımın tacındaki hüma sorgucunu andıran tüy gibi bir süsü görmedi. Simurg haşmetli Hünkârımın altın kanatlı Anka gibi övgüye değer bin sırma telli divan-ı hümayun çavuşu var.

Dinçlikte efsanevî savaşçı Kahraman görünüşlü Sultan Murad Hazretleri gibi hem yay çeker hem tüfek kullanır.

Dini, devleti kollayıp gözetmekte sultanatı besleyen Sultan Selim Hazretleri gibi benzersizdir. Adaleti yayan, âlemin Kutbu sayılan eski hükümdar Bayezid gibi takva sahibi padişah, ibadetine düşkün sultandır.

Kapısı Pers imparatoru Dârâ'nın saray kapısını andıran, Allah'ın rahmetine nail olmuş Süleymân Han gibi halkın durumunu düzene sokmaya düşünür durur.

⁸ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, s. 678.

⁹ Kaside ve tahlili için bk. Burak Koç, XVII. Yüzyıl Osmanlı Şairlerinin Divanlarında (Nâbî, Sâbit, Sâbir Pârsâ, Rehâyi, Kâmî) Osmanlı – Rus Savaşlarının Görünümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020, s. 131-159.

¹⁰ Bu konuda ayrıntı için bk. Devrim Kalaycı Sevinç, 18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Münâsebetle idüp ol perî mahâlhânlık

Alınca gönlümü itdi hezâr şeytanlık

Fireng-i zülfe esîr oldun ey dil-i şeydâ

Senün ne kârın idi bahr-ı gamda korsanlık

Dağıtma kendüni Sâbitle lâlezâra açıl

Behey gönül sana mı kaldı bu perişânlık (G. 198/1,5-6)¹¹

‘Aceb mi ağlar isem haţtuña eceldür bu

Ak akça kara gün için dinür meseldür bu (G.277/1)¹²

Birâder eski mesel **yağırı olan kocunur**

Bu zağm ile hareketden de ihtirâz iderüz (G.150/2)¹³

Gazelde şart-ı suhen ihtisârdur

Sâbit mağal-i ehl-i hünerdür bu **az olur öz olur** (G.119/6)¹⁴

Afitâba sor begüm üftâdelük mâhiyyetün

Ĥâl-i mecrûhı **ne bilsün düşmeyenler dâmdân** (G.256/2)¹⁵

Mir’âtda ĥüsnüñ görüp ol mâh dimez mi

Aklum gidiyor kaldıruñ âyîneye düşdüm (G.249/5)¹⁶

2. Gelenek Yıkıcılığı

2.1. Yıkarak Yapmak veya Mazmunlarla Oyun Oynamak

Ne var ki, onun yerelliği de gerçekliği ve gerçekçiliği de, değerleri ve değerlendirmeleri de çok zaman geleneğin alışılmış sınırlarını epeyce zorlamıştır. Farklı bir tarz ve yaklaşımlar tecrübe ederken yer yer çiğ, kaba ve zevksiz mısralar ortaya koymaktan uzak duramamıştır. Bir görüşe göre, bu durum da gazellerini kuru, donuk ve ruhsuz, kendisini sığ ve samimi-yetsiz¹⁷ bir çizgiye sürüklemiştir:

Zann itme gülde jâle-i terdür varak varak

Çatlatdı goncayı göbeginden çıkar arak

Kabına sığmıyor mey-i nâbunda cûşı var

¹¹ O peri (bir) münasebetle sözü döndürüp dolaştırıp gönlümü aldıktan sonra bana bin şeytanlık etti.

Çılgın gönlüm! Zülfünün Frengine esir oldun... Gam denizinde korsanlık senin işin miydi? Dağıtma kendini, Sabit’le lale bahçesine git! Behey gönül! Bu perişanlık sana mı kaldı?

¹² Ayva tüylerin ölüm fermanı hattını andırır. Bunlar için ağlarsam şaşılmaz. Ecelin elinden kaçılmaz. Ak akçe kara gün içindir derler ya. Atasözüdür bu.

¹³ Birader! Eski atasözü var. Derisinde yağır yarası olan kocunur, sürekli tedirgin olur. Bu yara varken hareket etmek istemeyiz.

¹⁴ Gazelde sözün esasısı kısa kesmektir. Sabit! Hünerlilerin sözüdür: Az olur, öz olur

¹⁵ Beyim! Düşmenin ne olduğunu güneşe sor. Güneş batarken duvarın veya damın arkasında kaybolur, düşer. Damdan düşmeyenler düşüp yaralanın halini ne bilir?

¹⁶ O ay yüzlü dilber aynada kendi güzelliğini görünce “Aklım başımdan gidiyor! Aynaya düştüm! Kaldırın beni!” demez mi?

¹⁷ Sâbit’e ve şiirlerine dair çeşitli görüşlerin özetleri ve yorumlamaları için bk. Ali Emre Özyıldırım, *a.g.m.*, s. 1-10.

Fasl-ı bahâra kalmaz atar bir yana kapak
 Bir tu dimekle la'l-i melâhatnisâr-ı yâr
 Hep tuzlu **balgam** oldu rakîbün yüzine bak
 Heyhât mülk-i dil kala ey mîrzâ masûn
 Ebrûlarun orak ola gamzen yaman sadak
 Sâbit hezâra gül yine meydân ider gibi
 Her kıt'a gülbünü degenek dökdi bir kucak (G.204)¹⁸

Bir başka görüşe göre ise, popüler olabilmek için sanatçılığı değil 'oyunculluğu' tercih etmesi ve kaba saba söylemlere yönelmesi Sâbit'in asıl ayırddedici özelliği sayılmalı, şairlik sırrı özellikle buralarda aranmalıdır:

"O, eğleniyor, evvela bizim nezihlerini beğendiğimiz mazmunların hepsiyle, mazmunculuk sanatıyla eğleniyor. Sonra bizim zevkimiz ve nezahet hissimizle eğleniyor. Başka şairlerin nezahet ve samimiyet sahasında kullandıkları hüsn-i talilleri o kabahat sahasına –fakat yüksek ve müsbet bir kudretle- naklederek onları afallatıyor, onlarla da eğleniyor. Bunlar güzel teşbihler ararken zevksizliğe düşme hamleleri değildir. Bilakis, şeytani bir ruhun kasden arayıp bularak kudretle mazmunlaştırdığı orijinal ve her babayığidin –tenezzül etse de- beceremeyeceği şeylerdir."¹⁹

Eğer böyleyse, Sâbit'in başta sevgili olmak üzere klasik şiirin en güçlü sembollerini bile tasavvuftan ve idealizmden uzak bir tutumla ele alması ve adeta yıkıma uğratması, devrinin moda akımı Şevketâne Hint üslubuna bir tepki olarak²⁰ değerlendirilebilecektir.

Yokdur vech birinde fetâvâ-yı mezhebün
 Hindün nedür tasaddurı üstinde Zeynebün
 Tahlîs ümîdi gitdi giribân-ı mezhebün
 Virdün yakayı destine bir şûhmeşrebün
 Münfekk olur mı merdüm-i âlüfteden keder
 Sırtında kanburı gibidür şahs-ı ahdebün
 Taş atma vech-i hezl ile **rûy-i necâsete**

¹⁸ Zannetme gülde varak varak taze jale var
 Goncayı çatlattı, göbeğinden ter döker.
 Kabına sığmıyor, saf meyinde kaynaması var
 Bahar mevsimine kalmaz; bir yana kapağı atar.
 Bir tu demekle yârin güzellik saçan lâl dudağı
 Hep tuzlu balgam oldu; rakibin yüzüne bak.
 Hey Mirza! Heyhat gönül mülkü masun kalır mı?
 Kaşların orak olmuş, gamzen ise yaman sadak.
 Sabit! Gül yine bülbüle meydan okuyor gibi
 Her gül fidanı bir kucak değnek döktü

¹⁹ Vasfi Mahir Kocatürk, *a.g.e.*, s. 435. Kocatürk'e göre, "O, Fuzûlî'de, Nef'ide görülen idealist ruha, süslü duygulara, hatta Bâkî ile Nedim'de rastlanan nezih ruha tamamıyla yabancıdır. Aşk hususunda shevi, şeytani ve çok kere de müstehzidir. Fakat bu duygunun maddi ve hayati tarafını büyük bir kudretle şiirleştirmiştir. Sevgilinin maddi, güzelliğinin muhtelif tecellileri onun gözüne bütün şairlerden daha fazla görünür. Ebedi aşk hülyalarına, ince ve nezih dediğimiz duygulara, hasret ve hicran terennümüne lüzum yoktur." *A.g.e.*, s. 435-436.

²⁰ Özyıldırım, *a.g.m.*, s. 9-10.

Adın tokındurup yüzine bir mulakkabun
İlm ü amel deęül mi meâl-i mülâzemet
Vâdî bilen güzîdesin almaz mı matlabun
Helvâ-yı merg-i hâcesi cüllâb-ı îdden
Şîrîn gelür mezâkına ma'sûm-i mektebün
Koynunda halkalanmasa ef'î-i zenberek
Tıb tıb ider miydi yüreği böyle akrebün
Bir su virür ki tâs-ı nuhâsı tılâ ider
Sâkî-i feyzi mürşid-i câm-i lebâlebün
Çok sükkerin lebi lekedâr itdi Sâbitâ
La'linde sildüęi eserinden mürekkebün (G.225)²¹

Hemen hatırlamak gerekirse Sâbit'in şiirlerinin en belirgin sıfatı çeşitlilikleridir. Bunun bir anlamı da şairin baştan sona bir kararlılık içinde bulunmaması ve sık sık savruluşlar yaşaması demektir. Bu durum onun tarz ve tavırlarına da kullandığı dile de konularına da yansımıştır. Hayli tartışmalı bu yıkıcı şiirlerin yanında;

Yevm-i şekk sohbetin şıra sıkarken yârân
Sık boğaz itdi basup şahne-i şehri ramazân
Kaldurup keffe-i mîzânını nûn-ı şeytân
İktisâb emrine bidâ itdi mübârek ramazân
Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
Habs olur ta ramazân âhir olunca şeytân (K.45/1-3)²²

²¹ Din fetvalarının hiçbirinde öz yok
Hind'in böyle Zeyneb'in üstünde olması nedir?
Din yakasını kurtarma ümidi kalmadı,
Yakayı bir şuhmeşrebin eline kaptırdın.
Keder perişan insandan ayrılır mı?
Kambur olanın sırtındaki kambura benzer.
Hezel ile pisliğin yüzüne taş atma,
Lakaplı birinin yüzüne adını dokundurarak.
Dindarlığın anlamı ilim ile amel değil mi?
İşin aslını bilen en seçkinini almaz mı?
Hocasının ölüm helvası bayram gül suyundan
Tatlı gelir mektep çocuklarına,
Koynunda çöreklenmese engerek yılanı
Akrebün yüreği böyle tıp tıp eder miydi?
Bir su ver, bakır taşı altına çevirir
Lebaleb dolu kadeh mürşidinin feyiz sakisi,
Sabit! Çok şeker gibi dudağı lekeliyordu,
Lâl dudağına mürekkebi bulaştırdığı için,

²² "Yevm-i şek" Şaban-ı şerifin otuzuncu gününe verilen addır. Halk bugünün tartışmasını yaparken ramazan ayının bekçisi gelip onları bir anda sıkboğaz etmiş, Ramazan'ın müjdecisi hilâlin görüldüğünü bildirmiştir.
Ramazan ayı müminlerin kazancı için meydana çıktıktan sonra, Şeytan teraziden 'nun'unu yani, ağırlığını kaldırmıştır.

beyitleriyle başlayan meşhur ramazaniyye de onundur, aynı şekilde çok başarılı;
 Gül gibi kinârında açup sînesini
 Ayîne-i nûr inmiş o kâfir havza
 Hayrette kalup nergis-i 'ayn-i 'âşık
 Bir sîne-i dildâra bakar bir havza (Rub. 18)²³

şeklindeki rubai de onundur. Bu yüzden Sâbit'in dilinde ve halka yakın söyleyişinde zaman zaman çok belirginleşen sadeleşme de 'idealist Türkçecilik' hareketi içinde değerlendirilmemiştir. Daha çok, onun "Türk halk dilinin ve halk zevkinin, hatta halk edebiyatının, varlığını, münevverlere hissettirmesinden doğan bir mahallileşme temayülüne" tabii biçimde ayak uydurması olarak görülmüş ve yorumlanmıştır.²⁴

2.2. Sıra dışı Mesnevileri

2.2.1. Zafernâme

Gazânâme ve *Selimnâme* adlarıyla da anılan *Zafernâme* fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûlün / fe'ûl kalıbıyla yazılmış 426 beyitlik bir mesnevidir. Ancak klasik mesnevi geleneğine uygun olarak yazılmamıştır. Başlangıcında tevhid, münacat, na't, mi'raciye, sebab-i telif gibi bölümler bulunmamaktadır. Sâbit, 33 beyitlik bir girişten sonra doğrudan konusuna geçmiştir. Eserde Kırım Hanı Selim Giray'ın Rus ve Leh ordularına karşı kazandığı Perkop Zaferi şairane tasvir ve teşbihlerle destanlaştırılmadan önce Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısı da isabetli tespit ve gözlemlerle ortaya konulmuştur. Böylece sanatla tarih özgünce harmanlanmıştır.²⁵

Esasen Sâbit'in mesnevilerinin en belirgin özelliği eski İran mevzularına da mazmunlarına da, kahramanlarına da açık ara uzak oluşlarıdır. Şair buna bilinçli bir dikkat ve itina göstermiş; yerli hayatın sıradan olaylarını ve sıradan insanlarını işleyerek farkını ortaya koymaya çalışmıştır. O kadar ki gerçek tarihin bir kesitini anlattığı *Zafernâme*'sinde bile kalemine 'yeni' şeyler yazması için tembih etmek gerektiğini duymuştur:

Fezâ-yı belâgatde bir toz kopar
 Çemenhîz-i endîşeden söz kopar
 Gül ü sûsenin mâcerâsın gider
 Siperden kılıçdan getir bir haber
 Yeter vâsf-ı zülf-i girihdergirih
 Gözüm halkalandı misal-i zirih
 Yeter gamze-i kâfir ile sitîz

Müslümanlar mübarek ramazan ayında Şeytanın zincire vurulduğuna inanmaktadırlar. Şair bu kanaati paylaşmış, şeytanın hapse atılmasıyla zahidin çileye artık vesvesesiz girebildiğini belirtmiştir.

²³ Kucağında göğsünü gül gibi açıp
 Nur aynası inmiş o kafir havuza
 Âşığın gözünün nergisi hayrette kalıp
 Bir sevgilisinin göğsüne bakar bir havuza

²⁴ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, s. 677.

²⁵ Eser bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır: Sabit, *Zafernâme*, Haz. Turgut Karacan, Sivas, Cumhuriyet Üni. Yay., 1991.

O da'valı vasf eylesün tîg-i tîz
 Yeter midhat-i yâl ü bâl-i bütân
 Hırâmında olsun nihâl-i sinân
 Süvârân-i meydânşinâs-ı hayâl
 Bu vadîleri eylesün pâyimâl
 Kühendir bu bünyâd-ı hâtırhurâş
 Harâb oldu kalmadı taş üzre taş²⁶

Bu mevzular ve mazmunlar uzun yıllardır kullanıla kullanıla artık eskimişler, yorulmuşlar, harap olmuşlardır. Dolasıyla bırakılmalarının ve değiştirilmelerinin zamanı çoktan gelmiştir. Sâbit, kalemiyle böyle konuşup ona yön verirken bir yandan da klasik mesnevi geleneğine ve sadık takipçilerine alaylı ve sert eleştiriler getirmiştir. Ancak, halk ağzı deyiş ve söyleyişleriyle bunları olabildiğince yumuşatmıştır. Sâbit'in yarım kalmış *Edhem ü Hümâ* harîç diğer mesnevileri de Türk edebiyatında için için gelişen, gizli ve yerli bir romantizmin tipik örnekleri sayılmışlardır.²⁷ Zira bu mesneviler de şekil olarak eskidirler, ancak hem içerikleri hem ilkel karakterleri ve hem de ağır göndermeleriyle yaşanan hayatın tam içinde ve tam ortasındadırlar.²⁸

2.2.2. Derenâme

Derenâme, *Zafernâme*'den de kısa bir mesnevidir. Beyit sayısı nüshalara göre 153 ile 169 arasında değişen mesnevi fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün kalıbında yazılmıştır.²⁹ Söz Ebesi ve Hoca Fesad adlı sosyal göndermelerle temsil edilen iki evli adamın bir Ermeni kadını tuzağa düşürüp iffal etmeleri bütün açık saçıklığıyla birtakım mizahî çizgilerle anlatılmaktadır. Eser,

²⁶ Belagat fezasında bir toz kaldır,
 Düşünce çimenliğinden söz kopar.
 Bırak gül ile süsenin macerasını,
 Kalkandan, kılıçtan haber getir.
 Boğum boğum zülüfleri anlatmak yeter
 Gözüm zırh gibi halka halka oldu.
 Kafir gamze ile mücadele yeter,
 Keskin kılıcın halini anlatsın.
 Put yüzlülerin övgüsü yeter artık
 Mızrağın salınışına dikkat et.
 Hayal meydanının süvarileri
 Bu vadileri geride bıraksın.
 Gönül inciten bu bina eskidir,
 Harap olmuş, taş üstünde taş kalmamıştır.

²⁷ Banarlı, *a.g.e.*, s. 679.

²⁸ Sâbit'in Leyla vü Mecnun, Ferhâd ile Şîrin, Vâmık ile Azrâ gibi hikâyeleri artık bırakmanın ve yeni kahramanlar yaratmanın zamanının geldiğine dair beyitleri için bkz. Sâbit, *Zafernâme*, s. 18-19.

²⁹ *Dere-nâme*'nin orijinal nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 521/3 vr. 53b-154a 153b-158a. Mesnevi için ayrıca bk. Gökçehan A. Ağaoğlu. *Mecmû'a-i Nefise (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 140-154. Alıntılarda bu çalışma esas tutulmuştur.

her şeyden önce, o zamana kadar ele alınma cesareti gösterilmeyen böylesi bir olayı konu almış olmasıyla çarpıcıdır. Sâbit, mesnevisinde, yerli hayatın açığa vurulmayan taraflarını, bir kısmı müstehcen de olsa yine halkın dili ve söyleyişiyle anlatmıştır.

Rodosçuk'ta yalancı ve hilekâr hem erkek hem kadın düşkünü Söz Ebesi adında, Cehennem deresini mesken edinmiş, Çatal Abdal'da post sahibi sözde bir derviş vardır:

Zümre-i şîfteden bir nahsend
Söyledi nakle sezâ bir pâbend

Der ki olmuşdu Rodoscuk'da nihân
Beş şehir sürgünü bir rind-i cihân

Çene remmâlî haber hammâlî
Lâf-i sermâye yalan dellâlî

Çenede yüksek idi mertebesi
Halk içinde lakabı Söz Ebesi

Şûhtab' idi açık meşreb idi
Lâubâlî bir ışık mezheb idi

Meskeni idi cehennem deresi
Dûzaha nâzır idi penceresi

Çatal abdâla olup sâhib-i post
Ya'ni hem muğlim idi hem zendost (B.1-7)³⁰

Saçlı Sultan'ın abdalı iken Çukur Hamam'a külhancı, sonra da Mataracı Sarıca Paşa'ya sekban olmuş bu kişi, bir gün Cehennem deresinde gezerken, gördüğü evli bir Ermeni kadını tutulacak; ancak birçok çareye başvurursa da kadına yaklaşmayı başaramayacak, neticede

³⁰ Divanelerden bir tuhaf adam
Anlatılmaya değer bir hikâye söyledi.
Diyor ki, Rodosçuk'ta saklanmıştı
Beş şehirden sürülmüş bir cihan rindi.
Çene falcısı, haber hammalı biriydi,
Ağzı kalabalık, yalancının tekiydi.
Çene çalmada yüksekti mertebesi
Halk içinde olmuştu adı Söz Ebesi.
Şuh tabiatlı, açık meşrepliymi,
Laubali, vurdumduymaz biriydi.
Cehennem Deresi'nde otururdu,
Penceresi Cehenneme bakardı.
Çatalbadal'da post sahibiydi,
Hem oğlancı hem kadın düşkünüydü.

derdine derman bulması için kendisinden daha düşük karakterli arkadaşı Hoca Fesad'a başvuracaktır. Böylece, hikâyeye dahil olan Hoca Fesad, Söz Ebesi'ni hamile karısı kılığına sokar ve birlikte Donlu Dere'ye giderek Ermeni kadını ile kocası Murad'a bağ komşusu olurlar. Ermeni karı-koca bunları sıcak bir ilgiyle karşılamışlardır. O kadar ki doğumun yakın görüldüğünü, gerektiğinde yardım edebileceklerini de söylemişlerdir. Kötü niyetli iki arkadaşın istedikleri de budur. Aradan birkaç saat geçer geçmez Hoca Fesad telaşla bağ komşularına koşar ve karısının doğum yapmak üzere olduğunu belirterek yardım ister. Bütün bu hilelerden habersiz Murad, hiç düşünmeden karısını komşularının bağ evine gönderir. Ermeni kadın içeri girince aldatıldığını anlamıştır. Zira, hamile olduğunu zannettikleri kadının aslında bir erkek olduğunu görmüştür. Kocasına bağırarak onun erkek olduğunu söyler. Murad ise, karısının "erkek... erkek.." çığlıklarını bebeğin erkek doğduğu şeklinde anlamış, sevinçle yanındaki Hoca Fesad'ı kutlamıştır:

Başdı feryâdı zen-i şîvenzâ
Sûrda zahma yemiş tablâsâ

Erine der ki be gel erkek imiş
Dişi sandımdı çepel erkek imiş

O mukaffel har-ı bâtil fitnat
Kechired Ermeni-i seghaslet

Eyleyip fehm-i sühanda taksîr
Şınarı bâtili etdi tebşîr

Dedi müjde uçacık erkekdir
Sergüzîn vâlidesi gerçektir (B. 134-138)³¹

Hoca Fesad'ın da beklediği an bu andır. Fırsatı kaçırmaz ve güya yeni doğan çocuğunu görmek bahanesiyle içeri girer. Bu defa Ermeni karısı kocasına "be Murad gel iki oldu erkek" diye seslenir. Ne var ki, kocası "kadının karnının kocaman halinden ikiz olacağı belli idi" diyerek durumu yine kavrayamayacak, zamanında karısının yardımına yine koşamayacaktır.

Sâbit, bu canlı ve nükteli anlatımını güzel Ermeni kadınının saf kocasının akıl ve idrak yoksunluğunu vurgulayan beyitlerle sonlandırmıştır:

Der idi nâle vü feryâd ederek
Be Murâd gel iki oldu erkek

Mutafattın olamaz yine eşek
İ'tikad eyler ikidir kûdek

³¹ Kadın feryat etmeye başladı
Düğünde çalınmış davul gibiydi.
Kocasına dedi: Gelsene, erkekmiş,
Kadın sandımdı bunu, erkekmiş.
Batıl yaratılışlı o eşek herif,
O köpek hasletli akılsız Ermeni,
Sözü anlayamadı bir türlü
Yanlış sözü doğru sandı.
Dedi: Erkek çocuk doğmuştur
Annesi kıymetlidir, gerçektir.

Kendi kendiyle edip fikr ü şenîd
 Der ki besbelli idi hâl-i velîd
 Ben firâsetle dedim ardında
 İkidir anasının karnında
 Etmedim fehm ü ferâsetde kusûr
 Geldi çıkdı dediğim gibi umûr (B. 148-152)³²

2.2.3. Berbernâme

Berbernâme çok daha kısa bir mesnevidir. Sâbit yine fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün kalıbıyla yazdığı mesnevisini 100 beyitin altında toparlamıştır.³³ *Berbernâme*'de de toplumun alt katmanlarından süzölmüş hastalıklı bir cinsellik konu olarak işlenmiştir. Bu defa kandırılıp iğfal edilen genç bir berber çırağıdır. Çorlu'da cereyan eden vak'anın kahramanı güzel delikanlı "kan alınacak hasta var" diye aldatılarak bir eve götürölmüş, orada içki meclisi kurmuş kendisini beklemekte olan âşıklarının cinsel saldırısına uğramıştır:

Almış eţrâfını hayl-i eşrâr
 Halka-i encümeni halka-i mâr
 Engerek yüzlü yılan dilli kilâb
 Mârveş zehrlenirlerdi şarâb
 Haste yok âteş-i dilden pürdâğ
 Oturanlar hepisi itden şâğ
 Bir yatur yok hum-ı meyden gayrı
 İñlemez ortada neyden gayrı
 Gördü bu dâ'ireyi çün o perî
 Duydu dolâb idiğın geri
 Kurtulup dâ'ireden çün pergâr
 Cedvelâsâ çizeyim sandı kenâr
 Ardına düşdü biri dünbe mişâl
 Halka-i bezme çevirdi fi'l-ğâl

³² Kadın feryat ederek derdi
 Murat! Gelsene; erkekler oldu iki.
 Yine eşek herif durumu anlamaz,
 Çocuğın iki tane olduğunu sanır.
 Kendi kendine konuşmaya başlar:
 "Çocukların hali belliydi" der.
 Ben bunu sezdiydim;
 Anasının karnında iki tane var, bildiydim.
 Kavrayışta sezgide kusur etmedim,
 İşte işler dediğim gibi çıktı.

³³ *Berbernâme-i Sâbit*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 521/3 vr. 150a-153b. Mesnevi için ayrıca bk. Gökçehan A. Ağaoğlu, *Mecmû'a-i Nefise (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 140-154. Alıntılarda bu çalışma esas tutulmuştur.

Âh edip hürdeyi duydu cânân
Sanki kâkûl başına çopdu cihân (B.62-69)³⁴

Sâbit, böylece, toplumun hasıraltı edilmiş bir meselesini daha kendisine özgü alaylı ve oyunlu üslubuyla gün yüzüne çıkarmıştır.

2.2.4. Amrû'l-Leys

Amrû'l-Leys mesnevisi sadece 48 beyittir. feilâtün / feilâtün / feilün kalıbıyla yazılmıştır. Sâbit burada ise savaş alanına çok cılız ve sıska bir atla gelmiş bir sipahinin hükümdarı tarafından azarlanışını işlemiştir. Hükümdar sipahiye ve cansız atına o kadar kızmıştır ki, ağzından 'hep avradını besleyeceğine biraz da hayvanını besleseydin' yollu sözlerin çıkmasına mani olamamıştır. Sipahi de bunun üzerine 'Hükümdarım karımın halini görseydin çok daha fazla üzülürdün. Yokluktan ve yoksulluktan onun durumu bu attan daha kötü haldedir' cevabını vermiştir. Bu açıklama hükümdarı yumuşatmış ve güldürmüş; acıyarak ihsanda bulunduğu sipahiye 'git avradını da atını da iyi besle, misal atlı bir yiğit ol' diyerek geri döndürmüştür.³⁵

2.2.5. Edhem ü Hümâ

Edhem ü Hümâ Sâbit'in geleneksel çizgideki tek mesnevisidir.³⁶ fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün kalıbıyla yazılmış 1003 beyitlik mesnevi yarım kalmıştır. Edhem, Belh şehrinde hayatını sakalıkla kazanan bir dervîştir. Gündüzleri sırtında tulumu su satmakta, geceleri mezarlıkta bir mağarada sabaha kadar Allah'a ibadet etmektedir. Mağarası gelip gidenin eksik olmadığı üçler makamı gibidir:

Kendüsi bir büt-i mu'azzam iken
Hâcib-i secdegâh-ı a'zam iken
Müte'abbid vücûd-ı müflih idi
Müteheccid cevân-ı sâlih idi

³⁴ Kötüler sürüsü etrafını sarmıştı,
Topluluk yılan gibi çöreklenmişti.
Engerek yüzlü, yılan dilli köpekler,
Yılan gibi şarap zıkkımlarıları.
Hasta yok; gönül ateşiyle dağlılardı,
Hepsi de köpekten sağlamlardı.
Mey küpünden başka yatan yoktu,
Neyden başkası orada inlemezdi.
O peri yüzlü bu daireyi gördü,
Kendine tuzak kurulduğunu anladı.
Pergel gibi daireden kurtulmak istedi,
Cetvel gibi çizgi çekeyim dedi.
Kuyruk gibi onun ardına düştüler,
Meclis halkası gibi çevrelediler.
Bir ah çekti, olanı biteni anladı,
Sanki dünya başına yıkılmıştı.

³⁵ Eser yayımlanmıştır: Sâbit, *Amrû'l-leys*, Haz. Turgut Karacan, Sivas, 1990.

³⁶ Ağâz-ı Dâstan-ı Edhem ü Hümâ, Üniversite Ktp., TY, 3557 vr. 22a-23a. Talik yazılı 17 satırlı, 29 varaklık eserden yapılan bu aktarma için bk. Numan Külekçi, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, 2. Cilt, Erzurum, 1999, s. 345-349.

Cezbe-i ışkla gelüb vecde

Dâ'im eylerdi hazrete secde (B.8-10)³⁷

Edhem'in bir de Hakim İsa adlı candan bir arkadaşı vardır. Hakim İsa ayak berberliği yapmakta, hastalık tedavi etmekte, gerektiğinde kan almakta, gecelerini Edhem'le birlikte mağarada geçirmektedir. Edhem'in su tulumunu doldurduğu çeşme padişahın eyvanının altındadır. Edhem bir gün yine çeşmeden su doldururken gözü şahın sarayına ilişmiş, açık pencerede çok güzel bir kız görmüştür. Kız, Edhem'i görür görmez pencereyi kapatmış ve gözden kaybolmuştur. Ancak, iş işten geçmiştir. Edhem o anda kıza âşık olacak, akli başından gidecek ve olduğu yere yığılıp kalacaktır. Arkadaşını ayıltıp mağaraya taşıyan İsa, olup biteni öğrenince, Edhem'e imkânsız bir aşka tutulduğunu anlatır. Çünkü gördüğü kız, padişahın kızı Hüma Sultan'dır ve bu şartlarda onu bir daha görmesi bile mümkün değildir. Edhem bu sözleri duyunca yıkılır, aşkın hararetiyle günden güne solar, hastalanır, ölmeye yatar. Hakim İsa, arkadaşını iyileştirmesi için Tanrı'ya geceler boyu dua eder. İsa'nın içten duaları Edhem'e ilaç olur ve zamanla eski sağlığına kavuşur ve işine geri döner. Ne var ki önceleri dualarla geçen gecelerini şimdi ahlar, vahlar, ağlamalar, inlemeler almıştır. Sâbit de hikâyesini burada bırakmıştır.

Sonuç

Sâbit'in gazelleriyle, özellikle de mesnevileriyle mevcut edebî geleneğin yanı başında ortaya koymuş olduğu bir hayli yıkıcı sayılabilecek değiştirme ve dönüştürme tecrübeleri başarılı sonuçlar vermiş görünmektedir. Bu, açtığı yolun kısa zamanda pek çok şair tarafından kullanılması ve genişletilmesinden anlaşılmaktadır. Nedim, Sürûrî, Sünbülzade Vehbi, Enderunlu Vâsıf ve İzzet Molla gibi son devrin büyük şairleri de doğrudan veya dolaylı olarak onun izini sürmüşlerdir.³⁸ Sâbit, bilhassa *Derenâme* ve *Berbernâme* mesnevîleriyle Enderunlu Fâzıl'a ve Enderunlu Vâsıf'a üzerine basabilecekleri sağlam bir zemin hazırlamıştır.

³⁷ Kendisi muazzam bir güzel iken,
Yüce secde yerinin hacibi iken,
İbadet eden, felaha ermiş biriydi,
Namaza duran salih bir genç idi.
Aşk cezbisiyle vecde gelirdi,
Sürekli Tanrı'ya secde ederdi.

³⁸ Sâbit'le ilgili daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ali Budak, *Metin Esaslı Bir Yaklaşımınla Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2021, s. 1202.1223. Nedim, Sürûrî, Enderunlu Fazıl, Enderunlu Vâsıf, Sünbülzâde Vehbi, Şeyh Galib, İzzet Molla ve Akif Paşa hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı: lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, İst., Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2018.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Gökçehan A., *Mecmû'a-i Nefîse (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, İst., MEB, 1983.
- Bosnalı Alaeddin Sâbit, *Divan*, Haz. Turgut Karacan, Sivas 1991, Samsun 1997.
- Budak, Ali. *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı: Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, İst., Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2018.
- Budak, Ali. *Metin Esaslı Bir Yaklaşımla Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2021.
- Kalaycı Sevinç, Devrim. *18. Yüzyıl Şairlerinden Sümbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., İKÜ Yayınevi, 2016.
- Koç, Burak. *XVII. Yüzyıl Osmanlı Şairlerinin Divanlarında (Nâbî, Sâbit, Sâbir Pârsâ, Rehâyi, Kâmî) Osmanlı – Rus Savaşlarının Görünümü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- Külekçi, Numan, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, 2. Cilt, Erzurum, 1999.
- Mehmedova, Asiye. "Alaeddin Sâbit'in Otograf Külliyatı", *Azerbaycan SSR El Yazmaları Fondu*, Bakü 1961, nr. M-25/9942.
- Özyıldırım, Ali Emre. "Sâbit'in Türk Edebiyatındaki Yeri Üzerine Bazı Sorular", *Türk-bilig*, 2012/23.
- Sâbit, *Amrû'l-leys*, Haz. Turgut Karacan, Sivas, 1990.
- Sâbit, *Berbernâme-i Sâbit*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 521/3 vr. 150a-153b.
- Sabit, *Zafernâme*, Haz. Turgut Karacan, Sivas, Cumhuriyet Üni. Yay., 1991.
- Yardım, Latif. *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı'nda Dinî Muhtevalı Kasideler*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.